

ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК: 314.18:316.42

JEL classification: J11, J18, I38

DOI: 10.35774/rarrrpsu2026.31.115

Андрій ТВЕРДОХЛІБ

аспірант відділу демографічного моделювання та прогнозування

Інститут демографії та досліджень якості життя

імені Михайла Птухи НАН України, м. Київ

E-mail: amilifaro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7598-0314>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Сучасні соціально-економічні, демографічні та безпекові виклики зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до аналізу відтворення населення та людського потенціалу. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах повномасштабної війни в Україні, яка супроводжується значними демографічними втратами, вимушеною міграцією, погіршенням стану здоров'я населення та трансформацією соціальних інститутів. За таких умов зростає потреба у формуванні цілісного теоретико-методологічного підходу до дослідження соціально-демографічної резильєнтності як здатності суспільства зберігати та відновлювати людський потенціал в умовах кризових впливів.

Мета дослідження. Метою статті є узагальнення основних наукових підходів до трактування резильєнтності та обґрунтування концептуальних засад дослідження соціально-демографічної резильєнтності як самостійної наукової категорії.

Методи дослідження. У дослідженні використано системний, міждисциплінарний та порівняльний підходи, методи наукового узагальнення, аналізу і синтезу, а також концептуального моделювання. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері психологічної, соціальної, соціально-економічної та демографічної резильєнтності.

Результати. Досліджено еволюцію наукових підходів до трактування резильєнтності та визначено особливості її застосування у різних галузях наукового знання. Узагальнено основні положення психологічного, соціального, соціально-економічного та демографічного підходів до вивчення резильєнтності. Обґрунтовано доцільність інтеграції соціального та демографічного підходів у межах концепції соціально-демографічної резильєнтності. Запропоновано авторське визначення соціально-демографічної резильєнтності як інтегральної характеристики здатності населення та соціально-демографічних систем зберігати життєздатність, адаптуватися до кризових впливів, відновлювати людський потенціал і забезпечувати подальший розвиток суспільства.

Перспективи. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення методичних підходів до оцінювання соціально-демографічної резильєнтності, обґрунтування її структурних компонентів та формування системи показників для аналізу соціально-демографічних процесів в умовах криз і повоєнного відновлення.

Ключові слова: резильєнтність; соціальна резильєнтність; демографічна резильєнтність; соціально-демографічна резильєнтність; людський потенціал; демографічний розвиток; війна.

Формул: 0; **рис.:** 1; **табл.:** 1; **бібл.:** 29.

Andrii TVERDOHLIB

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE STUDY OF SOCIO-DEMOGRAPHIC RESILIENCE

ANNOTATION

Introduction. Contemporary demographic, social, economic, and security challenges have intensified the need to reconsider traditional approaches to the analysis of population development and human potential. These issues have become particularly relevant in the context of the full-scale war in Ukraine, which has resulted in significant demographic losses, forced migration, deterioration of population health, and transformation of social institutions. Under such conditions, there is a growing need for a comprehensive theoretical and methodological framework for studying socio-demographic resilience as the ability of society to preserve and restore its human potential under crisis conditions.

Purpose of the study. The purpose of the article is to generalize the main scientific approaches to the interpretation of resilience and to substantiate the conceptual foundations of socio-demographic resilience as an independent scientific category.

Research methods. The study is based on systemic, interdisciplinary, and comparative approaches. Methods of scientific generalization, analysis and synthesis, as well as conceptual modeling, were applied. The theoretical basis of the research consists of the works of Ukrainian and foreign scholars devoted to psychological, social, socio-economic, and demographic resilience.

Results. The evolution of scientific approaches to the interpretation of resilience is examined, and the specific features of its application across different fields of scientific knowledge are identified. The key provisions of psychological, social, socio-economic, and demographic approaches to resilience are generalized. The expediency of integrating social and demographic approaches within the framework of socio-demographic resilience is substantiated. An author's definition of socio-demographic resilience is proposed as an integral characteristic of the ability of population and socio-demographic systems to maintain viability, adapt to crisis impacts, restore human potential, and ensure further societal development.

Prospects. Further research should focus on the development of methodological approaches to the assessment of socio-demographic resilience, substantiation of its structural components, and formation of a system of indicators for analyzing socio-demographic processes under conditions of crises and post-war recovery.

Keywords: resilience; social resilience; demographic resilience; socio-demographic resilience; human potential; demographic development; war.

Formulas: 0; **fig.:** 1; **tabl.:** 1; **bibl.:** 29.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасний етап суспільного розвитку характеризується посиленням впливу численних кризових чинників, серед яких особливе місце займають воєнні конфлікти, пандемії, економічні потрясіння, масштабні міграційні процеси та демографічні трансформації. За таких умов дедалі більшого значення набуває здатність суспільств, соціальних інститутів і населення адаптуватися до зовнішніх викликів, зберігати життєздатність та забезпечувати подальший розвиток. Саме тому впродовж останніх десятиліть концепція резильєнтності набула широкого поширення у різних галузях наукового знання та стала важливим інструментом дослідження процесів функціонування складних соціальних систем в умовах невизначеності.

Особливої актуальності проблематика резильєнтності набуває для України в умовах повномасштабної війни, яка супроводжується значними демографічними втратами, масштабною зовнішньою та внутрішньою міграцією, погіршенням стану здоров'я населення, трансформацією сімейних структур, зростанням соціально-економічних ризиків та посиленням навантаження на систему соціального захисту. Сукупність цих процесів безпосередньо впливає на можливості суспільства щодо відтворення людського потенціалу та забезпечення довгострокового розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика резильєнтності впродовж останніх десятиліть активно розробляється у різних галузях науки. Теоретичні засади сучасного розуміння цього поняття були закладені у працях К. Холлінга [8], який запропонував розглядати резильєнтність не лише як здатність системи повертатися до попереднього стану рівноваги, а як її спроможність поглинати зовнішні збурення, адаптуватися до змін і зберігати ключові функції. Надалі ця ідея була розвинена у працях Б. Вокера, К. Фольке та інших дослідників соціо-екологічних систем, які акцентували увагу на взаємозв'язку стійкості, адаптивності та трансформаційної спроможності.

Важливий внесок у поширення концепції резильєнтності зробили психологічні дослідження. У працях Е. Вернер, А. Мастен, С. Мадді [12; 13; 18] та інших науковців резильєнтність розглядається як здатність особистості до позитивної адаптації в умовах стресу, несприятливих життєвих обставин та кризових впливів.

У соціальних науках розвиток концепції резильєнтності пов'язаний із працями В. Аджера, М. Кека, П. Сакдапольрака, Ф. Беркеса, Г. Росс [1; 2; 9] та інших дослідників. У межах цього підходу соціальна резильєнтність трактується як здатність соціальних груп, громад і суспільства загалом протистояти кризам, адаптуватися до змін, підтримувати соціальну згуртованість та забезпечувати подальший розвиток.

Окремий напрям становлять дослідження соціально-економічної резильєнтності, у яких акцент зроблено на здатності економічних систем протистояти шокам, відновлювати порушені зв'язки та формувати нові траєкторії розвитку. У цьому контексті важливими є праці Е. Лібанової, І. Лещух, О.Семененка [22–24; 27; 28] та інших авторів, які розглядають резильєнтність економіки через взаємозв'язок структурних, ресурсних та інституційних чинників. Такий підхід є важливим для розуміння того, як економічні умови, ринок праці, рівень доходів та інституційне середовище впливають на адаптаційні можливості населення.

У демографічних дослідженнях поняття резильєнтності поступово набуває самостійного значення. У працях А. Колантоні, П. Капдевілі, Р.-М. де Соуза [3–5], а також у документах UNFPA демографічна резильєнтність розглядається як здатність населення та демографічних систем реагувати на зміни чисельності, структури та просторового розміщення населення, забезпечувати відтворення людського потенціалу та адаптуватися до демографічних зрушень. В українській демографічній науці важливий внесок у розвиток цього напрямку зробили О. Гладун, І. Курило, Д. Шушпанов, С. Аксьонова та О. Позняк, які обґрунтували підхід до розуміння демографічної резильєнтності України в умовах війни та повоєнного відновлення [19].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що більшість наявних досліджень зосереджена або на соціальних, або на демографічних, або на економічних аспектах резильєнтності. Комплексне поєднання цих вимірів у межах категорії «соціально-демографічна резильєнтність» поки що залишається недостатньо розробленим. Саме тому актуальним є подальше теоретичне обґрунтування цієї категорії, уточнення її змісту та визначення її місця в системі суміжних понять – соціальної, економічної, демографічної та інституційної резильєнтності.

Мета дослідження – розвиток теоретико-методологічних засад дослідження соціально-демографічної резильєнтності шляхом узагальнення існуючих наукових підходів до трактування резильєнтності, визначення місця соціально-демографічної резильєнтності в системі суміжних наукових категорій та формування авторського підходу до її розуміння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «резильєнтність» сьогодні належить до числа найбільш активно використовуваних міждисциплінарних концептів у психології, екології, соціології, економіці та теорії управління [7]. Незважаючи на широке застосування, єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття досі не сформовано, що значною мірою зумовлено різноманітністю наукових традицій та сфер його використання.

Термін «резильєнтність» походить від латинських слів *resiliere* або *resilio*, що означають «відскакувати», «повертатися назад», «відновлювати початковий стан» [6; 21]. Спочатку він використовувався у фізиці та інженерних науках для характеристики властивостей матеріалів

відновлювати свою форму після зовнішнього впливу чи деформації. У такому значенні резильєнтність розглядалася як міра пружності та опірності системи до руйнування [6].

Суттєве переосмислення поняття відбулося у 1973 році після публікації праці К. Холлінга «Resilience and Stability of Ecological Systems» [8]. На відміну від традиційного розуміння стійкості як здатності системи повертатися до попереднього стану рівноваги, К. Холлінг запропонував розглядати резильєнтність як спроможність системи поглинати зовнішні впливи, адаптуватися до змін та зберігати ключові функції навіть за умов суттєвих збурень [2; 12]. Відтоді акцент поступово зміщується від статичного розуміння стійкості до динамічного бачення розвитку систем в умовах невизначеності та криз.

Подальший розвиток концепції резильєнтності відбувався шляхом її поширення на різні рівні аналізу – від окремої особистості до складних соціальних, економічних та екологічних систем. У результаті сформувалося кілька наукових підходів до розуміння резильєнтності, які відрізняються об'єктом дослідження, механізмами адаптації та джерелами стійкості. Найбільшого поширення набули психологічний, системний та соціально-економічний підходи, аналіз яких дає змогу сформувати теоретичне підґрунтя для дослідження соціально-демографічної резильєнтності.

Наступні кроки у дослідженні концепції резильєнтності пов'язані з її активним використанням у психології (табл. 1.). Перші дослідження були спрямовані на вивчення дітей, які, незважаючи на несприятливі умови життя, соціальну депривацію або сімейні проблеми, демонстрували успішну адаптацію та нормальний розвиток [12; 13]. У роботах Е. Вернер, Р. Сміта, Н. Гармезі та А. Мастен увага була зосереджена не стільки на причинах дезадаптації, скільки на факторах, що забезпечують успішне функціонування особистості в умовах ризику [18]. У результаті резильєнтність почала розглядатися як динамічний процес позитивної адаптації, що формується під впливом як індивідуальних характеристик людини, так і соціального середовища.

Таблиця 1

Еволюція наукових підходів до трактування резильєнтності та формування концепції соціально-демографічної резильєнтності

Підхід	Об'єкт дослідження	Сутність резильєнтності	Ключові автори
Психологічний	особистість	позитивна адаптація та подолання стресу	E. E. Werner [18], A. S. Masten [13], S. R. Maddi [12], О. Кокун [20]
Соціальний	громади, соціальні групи, суспільство	підтримання соціальної згуртованості, адаптація та розвиток	W. N. Adger [1], M. Keck [9], F. H. Norris [14], F. Berkes [2]
Соціально-економічний	економічні та соціально-економічні системи	здатність економічних систем протистояти шокам, адаптуватися до змін та забезпечувати відновлення розвитку	I. Лещух [23], О. Семененко та ін. [27], Е. Лібанова [24]
Демографічний	населення та демографічні системи	збереження та відтворення демографічного потенціалу	A. Colantoni [4], P. Capdevila [3], R.-M. De Souza [5], О. Гладун, I. Курило, Д. Шушпанов та ін. [19]
Соціально-демографічний	населення та соціально-демографічні системи	здатність населення та соціально-демографічних систем зберігати, адаптувати, відновлювати і розвивати людський потенціал в умовах зовнішніх та внутрішніх шоків	авторське узагальнення на основі [1–5; 9; 12–14; 18–20; 23; 24; 27]

Примітка. Складено автором.

У психологічних дослідженнях важливо розмежовувати поняття життєстійкості та резильєнтності, які нерідко використовуються як синоніми, хоча відображають різні аспекти адаптаційного потенціалу особистості. Згідно з концепцією С. Мадді, життєстійкість є відносно стабільною особистісною характеристикою, яка включає три взаємопов'язані компоненти: залученість, контроль та прийняття виклику [12]. Вона визначає здатність людини ефективно протистояти стресовим ситуаціям завдяки внутрішнім психологічним ресурсам.

На відміну від життєстійкості, резильєнтність розглядається як ширший та більш динамічний феномен, який охоплює не лише внутрішні характеристики особистості, а й вплив зовнішнього соціального середовища, систем підтримки, соціальних зв'язків та інституційних механізмів [19]. Саме тому резильєнтність дедалі частіше розглядається не лише як індивідуальна властивість, а як характеристика груп, спільнот і соціальних систем різного рівня.

Розвиток системного підходу до резильєнтності сприяв виходу концепції за межі психологічної науки. У сучасних дослідженнях вона трактується як універсальна властивість відкритих динамічних систем, що забезпечує їхню здатність реагувати на зовнішні виклики, адаптуватися до нових умов функціонування та зберігати власну цілісність у процесі розвитку [25]. Саме таке розуміння стало підґрунтям для формування концепцій соціальної, економічної, територіальної та соціально-демографічної резильєнтності.

Сучасні дослідження дедалі частіше розглядають резильєнтність як *фундаментальну властивість відкритих динамічних систем*, що забезпечує їхню здатність підтримувати життєздатність, адаптуватися до змін та розвиватися в умовах невизначеності. У межах такого підходу П. Лушин та Я. Сухенко трактують резильєнтність як безперервний процес, що реалізується на різних етапах розвитку системи та охоплює накопичення адаптаційного потенціалу в умовах відносно стабільності, мобілізацію ресурсів і самоорганізацію під час кризових впливів, а також осмислення набутого досвіду й перехід до нового рівня функціонування після їх завершення [25]. Важливо, що в межах цього підходу кризи розглядаються не лише як джерело втрат і загроз, а й як чинник структурних змін, накопичення нового досвіду та формування більш ефективних механізмів адаптації у майбутньому.

Розвиток концепції резильєнтності зумовив її поширення на макросистемний рівень, де об'єктом аналізу виступають суспільство, економіка, територіальні спільноти та державні інститути. У результаті сформувався напрям досліджень соціально-економічної резильєнтності, який зосереджується на вивченні здатності соціальних систем функціонувати, адаптуватися та відновлюватися в умовах зовнішніх і внутрішніх шоків [22; 28].

Як зазначає В. Котигоренко, спираючись на концепцію «виклику – відповіді» А. Тойнбі, розвиток будь-якої соціальної системи відбувається під впливом постійних викликів, криз та загроз, які потребують адекватної реакції та мобілізації наявних ресурсів [21]. У цьому контексті резильєнтність виступає не лише механізмом подолання наслідків криз, а й важливою передумовою довгострокового розвитку системи.

Резильєнтна соціальна система характеризується здатністю передбачати ризики, адаптуватися до змін, протистояти дестабілізуючим впливам та здійснювати трансформаційні зміни у відповідь на виклики середовища [21]. Саме поєднання цих характеристик забезпечує не лише збереження життєздатності системи, а й її розвиток в умовах невизначеності.

У межах економічних досліджень резильєнтність зазвичай розглядається як окрема характеристика, відмінна від стійкості [27; 11]. Якщо концепція стійкості орієнтована переважно на запобігання кризовим явищам та підтримання стабільності функціонування системи, то резильєнтність акцентує увагу на здатності реагувати на вже наявні шоки, відновлювати порушені зв'язки та формувати нову траєкторію розвитку після кризових подій [27]. Таким чином, резильєнтність відображає не стільки повернення до попереднього стану, скільки спроможність системи до адаптації та трансформації.

Економічна резильєнтність формується під впливом ресурсного потенціалу, структури економіки, стану ринку праці та ефективності інституційного середовища [24; 27]. В умовах

масштабних криз саме поєднання цих чинників визначає можливості суспільства щодо відновлення та подальшого розвитку.

Незважаючи на різноманітність наукових підходів, більшість дослідників розглядають резильєнтність як здатність систем протистояти негативним впливам, адаптуватися до змін, відновлювати функціонування після кризових подій та забезпечувати подальший розвиток. Узагальнення основних характеристик резильєнтності як інтегральної властивості складних систем представлено на рис. 1.

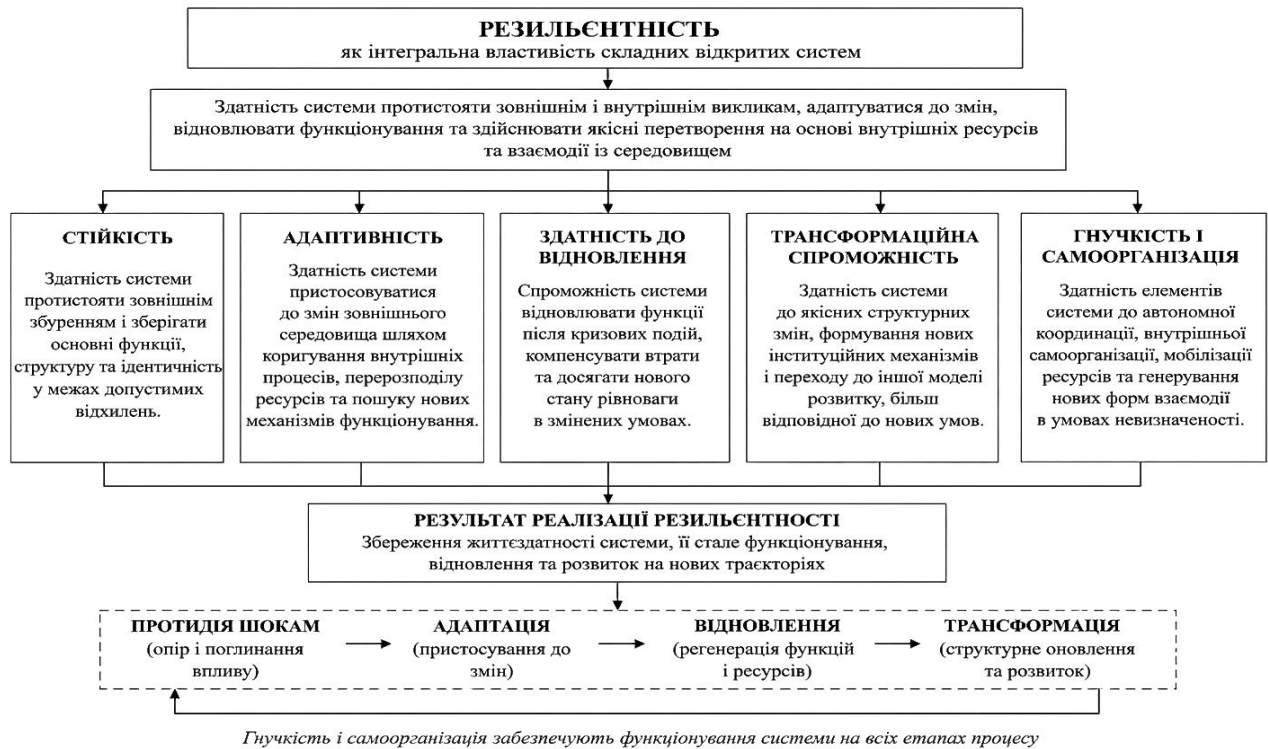

Рис. 1. Ключові характеристики резильєнтності

Примітка. Складено автором.

Як видно з рис. 1, резильєнтність не обмежується лише здатністю системи протистояти зовнішнім впливам, а охоплює ширший комплекс взаємопов'язаних властивостей, що забезпечують її життєздатність у мінливому середовищі. До таких властивостей належать стійкість, адаптивність, здатність до відновлення, трансформаційна спроможність, а також гнучкість і самоорганізація [25]. У сукупності вони визначають можливість системи зберігати ключові функції в умовах кризових впливів, коригувати внутрішні механізми функціонування відповідно до нових умов, компенсувати втрати та, за необхідності, здійснювати якісні структурні зміни. Отож, резильєнтність виходить за межі простого опору шокам і передбачає здатність системи не лише виживати, а й оновлюватися та розвиватися в умовах невизначеності, що є спільною методологічною основою досліджень соціальної, економічної, демографічної та соціально-демографічної резильєнтності.

Усвідомлення ролі соціального середовища у формуванні адаптаційного потенціалу особистості та спільнот сприяло становленню соціального підходу до резильєнтності. На відміну від психологічних концепцій, де основна увага зосереджується на індивідуальних характеристиках людини, соціальна резильєнтність розглядається як властивість соціальних груп, громад і суспільств протистояти кризам, адаптуватися до змін та забезпечувати подальший розвиток в умовах невизначеності. Значний вплив на формування цього напряму справили праці В. Аджера, який одним із перших обґрунтував взаємозв'язок між соціальною та екологічною резильєнтністю. На його думку, здатність суспільства реагувати на зовнішні виклики визначається не лише матеріальними ресурсами, а й якістю соціальних інститутів, рівнем довіри, соціальної згуртованості

та спроможністю до колективних дій [1]. Такий підхід дозволив розширити розуміння резильєнтності за межі індивідуальної адаптації та розглядати її як характеристику соціальних систем різного рівня.

Однією з найбільш цитованих концепцій соціальної резильєнтності є підхід М. Кека та П. Сакдапольрака [9], які визначають її як здатність соціальних суб'єктів і спільнот протистояти несприятливим впливам, адаптуватися до змін та використовувати кризові ситуації як джерело подальшого розвитку. Автори виділяють три взаємопов'язані складові соціальної резильєнтності: здатність до протидії зовнішнім викликам, адаптивну спроможність та трансформаційну спроможність. На їхню думку, резильєнтність не обмежується лише подоланням наслідків кризи, а передбачає здатність соціальної системи формувати нові механізми функціонування та переходити до якісно нового стану розвитку [9]. Подібної позиції дотримуються Б. Обріст та ін., які розглядають соціальну резильєнтність як багаторівневу систему взаємодії індивідів, домогосподарств, громад та інституцій. Автори наголошують, що ефективна адаптація до кризових явищ можлива лише за умови поєднання ресурсів різних рівнів соціальної організації та наявності механізмів координації між ними [15].

Соціальні процеси перебувають у тісному зв'язку з демографічними. Демографічні характеристики населення визначають ресурсну базу суспільного розвитку, тоді як соціальні, економічні та інституційні умови значною мірою впливають на процеси народжуваності, смертності, міграції, стан здоров'я населення та відтворення людського потенціалу [15; 9; 10]. Тому дослідження здатності суспільства реагувати на кризові виклики потребує інтеграції соціального та демографічного підходів у межах єдиної аналітичної конструкції.

За таких умов доцільним є використання категорії «соціально-демографічна резильєнтність», яка дозволяє комплексно оцінювати спроможність населення та соціально-демографічних систем зберігати життєздатність, адаптуватися до кризових впливів, відновлювати людський потенціал та забезпечувати подальший розвиток суспільства [10].

Таким чином, у сучасній науковій літературі сформовано вагомий теоретико-методологічний базис для дослідження різних аспектів резильєнтності. Водночас більшість наявних праць зосереджена або на соціальних, або на демографічних вимірах цього явища. Незважаючи на очевидний взаємозв'язок соціальних і демографічних процесів, питання їхнього комплексного розгляду в контексті резильєнтності залишаються недостатньо розробленими. Насамперед це стосується визначення сутності соціально-демографічної резильєнтності, обґрунтування її структурних компонентів, чинників формування та методичних підходів до оцінювання.

Власне тому у сучасних наукових дослідженнях та практиці державного управління дедалі частіше відбувається зміщення акцентів від статичних концепцій (таких як «демографічна стабільність» чи «демографічна безпека») до більш динамічних та багатовимірних парадигм. Центральне місце серед них посідає концепція соціально-демографічної резильєнтності. Цей перехід зумовлений об'єктивною реальністю: в умовах перманентної турбулентності, масштабних міграційних зрушень, епідеміологічних криз та війн (як у випадку з російсько-українською війною), збереження незмінного статус-кво демографічної системи стає неможливим [29]. Відтак, на перший план виходить не просто здатність системи чинити опір змінам, а її спроможність адаптуватися, поглинати шоки та відновлювати функціональність у нових умовах.

Використання терміна саме у форматі «соціально-демографічна резильєнтність» значно розширює горизонти аналізу. У міжнародній практиці, зокрема в документах Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA), демографічна резильєнтність розглядається як стратегічна мета, що передбачає здатність суспільства та держави передбачати демографічні зрушення, розуміти їхні наслідки та розробляти політику, засновану на фактичних даних і правах людини [17].

Вітчизняна наукова школа пропонує більш глибоке трактування. Згідно з підходами українських демографів, соціально-демографічну резильєнтність слід розуміти як динамічну рівновагу між демографічними втратами, наявними адаптаційними ресурсами та потенціалом відновлення. Це не просто констатація факту виживання нації, це – здатність суспільства

забезпечувати зміну поколінь, підтримувати бажаний демографічний баланс і базові функції соціальних структур, водночас мінімізуючи негативні наслідки руйнувань та сприяючи відбудові.

Окремої уваги заслуговує підхід, за яким соціально-демографічна резильєнтність трактується як специфічна здатність суспільства не лише підтримувати, але й (за допомогою імпліцитних та експліцитних компенсаторів) відновлювати та поліпшувати власну структуру в контексті соціальних страт. Йдеться про оптимізацію рівня економічної активності, освітньо-професійної та компетентнісної підготовки, що в підсумку детермінує продукування людського інтелектуального капіталу та підвищення громадського добробуту.

Міжнародний досвід також наголошує на тому, що демографічна резильєнтність включає два процеси: *демографічний опір* (здатність уникнути надмірних втрат) та *демографічне відновлення* (час, необхідний для стабілізації чисельності населення після шоку) [4]. Високий рівень соціально-демографічної резильєнтності робить місцеві системи менш вразливими та дозволяє швидше адаптуватися до глобальних викликів, тоді як системи з низькою резильєнтністю страждають від безробіття, міграції та прогресуючого старіння.

Сутнісне наповнення категорії «соціально-демографічна резильєнтність» розкривається через її структурні компоненти. Теоретичним підґрунтям тут виступає адаптивно-системна модель, в якій демографічна система зберігає функціональність завдяки таким компенсаційним механізмам, як внутрішня міграція, соціальна мобільність, підтримка репродуктивної поведінки та соціальна згуртованість.

Методологічно концепція поєднує три базові компоненти:

1. Стійкість – здатність системи протистояти деструктивним впливам (збереження базових структур відтворення населення під час і одразу після кризових подій).
2. Адаптивність – потенціал пристосування до мінливого середовища (гнучкість міграційної, репродуктивної, соціальної поведінки, перехід до альтернативних життєвих стратегій).
3. Відновлюваність – можливість повернення до рівноваги після кризи (відтворення чисельності, статеві-вікової структури та якості населення у посткризовий період).

Змістове наповнення категорії розкривається також через площини її реалізації: від індивідуального рівня до рівня держави.

На макрорівні (національний або регіональний вимір) соціально-демографічна резильєнтність виражається в макроекономічних показниках, індексах людського розвитку та загальній спроможності економіки адаптувати ринок праці до зміни чисельності робочої сили [16; 26]. Для України сьогодні цей рівень визначається збереженням демографічного потенціалу як фундаменту національної безпеки, здатністю протистояти депопуляції та запобігти демографічній катастрофі, яка може виникнути через неповернення біженців та надсмертність.

Водночас резильєнтність неможлива без її імплементації на мікрорівні – рівні домогосподарств та територіальних громад. Стійкість громади безпосередньо залежить від динаміки населення, його психологічної готовності до опору, довіри всередині соціуму та якості місцевого управління [28]. Тут соціально-демографічна резильєнтність наповнюється цілком прагматичним змістом: здатністю громади організувати евакуацію, забезпечити автономне функціонування медичних закладів і шкіл (резервне живлення, сховища), інтегрувати внутрішньо переміщених осіб у життя громади та зберегти психологічне здоров'я мешканців [28]. Згуртованість різних соціальних груп, солідарність, готовність населення до взаємодопомоги (формування соціального капіталу) є не менш значущими індикаторами стійкості, ніж статистичні дані про народжуваність.

Проведений аналіз теоретичних підходів до дослідження резильєнтності, а також узагальнення її демографічного, медико-демографічного, соціального, економічного та інституційного вимірів свідчать про багатокомпонентний характер цього явища. На відміну від традиційних підходів, які здебільшого акцентують увагу на окремих аспектах стійкості населення чи суспільства до кризових впливів, концепція соціально-демографічної резильєнтності дозволяє інтегрувати процеси відтворення населення, розвитку людського капіталу, функціонування

соціальних інститутів та забезпечення суспільного добробуту в межах єдиної аналітичної конструкції.

Аналіз існуючих підходів свідчить, що жоден із них окремо не дозволяє повною мірою пояснити процеси збереження та відновлення людського потенціалу в умовах масштабних кризових впливів. Це зумовлює необхідність інтеграції демографічного та соціального вимірів резильєнтності в межах єдиної концептуальної конструкції.

Узагальнюючи підходи до трактування «резильєнтності», «соціальної резильєнтності», «демографічної резильєнтності», *соціально-демографічну резильєнтність доцільно визначати як здатність населення, соціально-демографічних груп, суспільних інститутів та держави зберігати, адаптувати, відновлювати і розвивати демографічний та людський потенціал в умовах зовнішніх і внутрішніх шоків шляхом ефективної взаємодії демографічних, медико-демографічних, соціальних, економічних та інституційних компонентів.*

Таким чином, категорія «соціально-демографічна резильєнтність» є не просто новим поняттям для характеристики демографічної ситуації чи окремих аспектів суспільного розвитку. Вона являє собою комплексну, інтегральну та динамічну характеристику суспільства, яка відображає його здатність зберігати життєздатність, підтримувати відтворення населення та забезпечувати розвиток людського потенціалу в умовах криз, невизначеності та масштабних суспільних трансформацій. Її сутність формується на перетині демографічних процесів, соціально-економічних умов, стану здоров'я населення та інституційної спроможності держави.

На відміну від підходів, що зосереджуються переважно на фіксації негативних демографічних тенденцій, концепція соціально-демографічної резильєнтності орієнтує дослідження на виявлення механізмів адаптації, відновлення та розвитку. У цьому контексті ключового значення набуває не лише оцінка наслідків кризових явищ, а й аналіз здатності суспільства реагувати на них шляхом трансформації соціальних, економічних та інституційних механізмів. Йдеться про адаптацію ринку праці до нових умов, розвиток систем соціального захисту та охорони здоров'я, підтримку сімей і народжуваності, регулювання міграційних процесів та створення умов для накопичення людського капіталу.

Особливої актуальності зазначені питання набувають для України в умовах повномасштабної війни, яка супроводжується масштабними демографічними втратами, вимушеною міграцією, погіршенням стану здоров'я населення, трансформацією сімейних структур та змінами на ринку праці. За таких умов соціально-демографічна резильєнтність набуває значення не лише наукової категорії, а й важливого орієнтира державної політики. Її забезпечення пов'язане зі збереженням людського потенціалу країни, створенням передумов для демографічного відновлення, поверненням населення, підтримкою сімей та формуванням умов для довгострокового соціально-економічного розвитку.

Отже, соціально-демографічну резильєнтність доцільно розглядати не лише як об'єкт наукового аналізу, але й як стратегічний імператив повоєнного відновлення України, спрямований на забезпечення стійкості суспільства, відновлення людського капіталу та формування демографічних передумов сталого розвитку держави у довгостроковій перспективі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що концепція резильєнтності пройшла тривалий шлях розвитку від екологічних і психологічних досліджень до сучасних міждисциплінарних підходів, які охоплюють соціальні, економічні та демографічні системи. Узагальнення наукових підходів дозволило встановити, що попри відмінності у предметних сферах досліджень, більшість трактувань резильєнтності базується на здатності систем протистояти зовнішнім викликам, адаптуватися до змін, відновлювати функціонування після кризових впливів та забезпечувати подальший розвиток.

Визначено, що існуючі підходи до дослідження резильєнтності переважно зосереджуються на окремих її вимірах – психологічному, соціальному, соціально-економічному або демографічному. Водночас сучасні виклики, зокрема повномасштабна війна в Україні, обумовлюють необхідність комплексного аналізу взаємопов'язаних соціальних і демографічних процесів у межах єдиної аналітичної конструкції.

Обґрунтовано доцільність використання категорії «соціально-демографічна резильєнтність» як інтегральної характеристики здатності населення та соціально-демографічних систем зберігати життєздатність, адаптуватися до кризових впливів, відновлювати людський потенціал та забезпечувати подальший суспільний розвиток. Показано, що соціально-демографічна резильєнтність є важливим теоретичним інструментом дослідження процесів відтворення населення, формування людського капіталу та забезпечення демографічного розвитку в умовах тривалих кризових впливів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з уточненням структури соціально-демографічної резильєнтності, обґрунтуванням її основних компонентів, розробленням системи показників для оцінювання її рівня, а також формуванням методичних підходів до аналізу соціально-демографічної резильєнтності населення та територіальних соціально-демографічних систем в умовах війни та повоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adger W. N. Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*. 2000. Vol. 24, No. 3. P. 347–364. DOI: 10.1191/030913200701540465.
2. Berkes F., Ross H. Community resilience: toward an integrated approach. *Society & Natural Resources*. 2013. Vol. 26, No. 1. P. 5–20. DOI: 10.1080/08941920.2012.736605.
3. Capdevila P., Stott I., Beger M. et al. Towards a comparative framework of demographic resilience. *Trends in Ecology & Evolution*. 2020. Vol. 35, No. 9. P. 776–786. DOI: 10.1016/j.tree.2020.05.001.
4. Colantoni A., Grigoriadis E., Sateriano A. et al. Demographic resilience and territorial development. *Sustainability*. 2019. Vol. 11, No. 22. Article 6309. DOI: 10.3390/su11226309.
5. De Souza R.-M. Demographic resilience: linking population dynamics, the environment, and security. *Journal of International Affairs*. 2015. Vol. 68, No. 2. P. 29–46. URL: <https://www.jstor.org/stable/27000973>.
6. Gößling-Reisemann S., Hellige H. D., Thier P. The resilience concept: from its historical roots to theoretical framework for critical infrastructure design. Bremen : Universität Bremen, 2018. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/59351/ssoar-2018-golling-reisemann_et_al-The_Resilience_Concept_from_its.pdf?sequence=1
7. Grygorenko Z., Naydonova G. The concept of «resilience»: history of formation and approaches to definition. *Public Administration and Law Review*. 2023. No. 2. P. 76–88. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2023-2-76-88>.
8. Holling C. S. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. 1973. Vol. 4. P. 1–23. DOI: 10.1146/annurev.es.04.110173.000245.
9. Keck M., Sakdapolrak P. What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*. 2013. Vol. 67, No. 1. P. 5–19. DOI: 10.3112/erdkunde.2013.01.02.
10. Kwok A. H., Doyle E. E. H., Becker J., Johnston D., Paton D. What is social resilience? Perspectives of disaster researchers, emergency management practitioners, and policymakers in New Zealand. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2016. Vol. 19. P. 197–211. DOI: 10.1016/j.ijdr.2016.08.013.
11. Lisnyak S. Literature review regarding the concept of resilience and its assessment in the context of the economic dimension. *CES Working Papers*. 2015. Vol. 7, Iss. 2A. P. 511–518. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/198402/1/ceswp-v07-i2a-p511-518.pdf>
12. Maddi S. R. Hardiness: the courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1, No. 3. P. 160–168. DOI: 10.1080/17439760600619609.
13. Masten A. S. Ordinary magic: resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56, No. 3. P. 227–238. DOI: 10.1037/0003-066X.56.3.227.
14. Norris F. H., Stevens S. P., Pfefferbaum B., Wyche K. F., Pfefferbaum R. L. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*. 2008. Vol. 41. P. 127–150. DOI: 10.1007/s10464-007-9156-6.

15. Obrist B., Pfeiffer C., Henley R. Multi-layered social resilience: a new approach in mitigation research. *Progress in Development Studies*. 2010. Vol. 10, No. 4. P. 283–293. DOI: 10.1177/146499340901000402.
16. Shkuropadska D., Lebedeva L., Shtunder I., Ozhelevskaya T., Khrustalova V. The impact of demographic resilience on the economic development of countries (on the example of the Visegrad group countries). *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 1 (54). P. 552–563. DOI: 10.55643/fcaptp.1.54.2024.4279.
17. United Nations Population Fund. Demographic Resilience: Technical Note. UNFPA Latin America and the Caribbean Regional Office. 2024. URL: https://lac.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2date26-date6/UNFPA_NotaTecnica_Demographic%20Resilience.pdf
18. Werner E. E., Smith R. S. *Overcoming the odds: high risk children from birth to adulthood*. Ithaca: Cornell University Press, 1992. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt207g6gk>.
19. Гладун О. М., Курило І. О., Шушпанов Д. Г., Аксьонова С. Ю., Позняк О. В. Концептуальні засади дослідження демографічної резильєнтності українського суспільства. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 4 (58). С. 45–64. DOI: 10.15407/dse2024.04.045.
20. Кокур О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика: монографія. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744751/1/Монографія_Кокур.pdf
21. Котигоренко В. О. Соціальна резильєнтність: вимір концептуалізації. *Регіональні студії*. 2025. № 42. С. 9–18. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.42.1.
22. Лещух І. В. Еволюція теоретичних підходів до дослідження соціально-економічної резильєнтності країни та регіонів в умовах нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-61-50.
23. Лещух, І. В. Методичні підходи до оцінювання соціально-економічної резильєнтності систем. *Бізнес Інформ*, 8, 2024. 13-24.
24. Лібанова, Е. Резильєнтність соціально-економічної системи України до шоків спричинених війною: специфіка формування і реагування. *Демографія та соціальна економіка*, 58(4), 2024. 3–23. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003>
25. Лушин П. В., Сухенко Я. В. Системна резильєнтність: екофасилітативна перспектива (на прикладі батьківсько-дитячих стосунків). *Вісник післядипломної освіти*. 2025. Вип. 31 (60). С. 91–105. DOI: 10.58442/3041-1858-2025-31(60).
26. Непиталюк А. В. Формування стратегії демографічної стійкості України в умовах глобалізаційних перетворень : дис. ... д-ра філософії : 051 Економіка / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021. 292 с.
27. Семененко О., Абрамова М., Тарасов О. та ін. Резильєнтність і стійкість економіки: ключові теоретико-практичні наративи та воєнно-економічні уроки. *Social Development and Security*. 2025. Vol. 15, No. 2. P. 314–326. DOI: 10.33445/sds.2025.15.2.24.
28. Ткачук А. Стійкість територіальних громад. Що це таке і чому це важливо? *Практичний порадник*. Київ : Інститут громадянського суспільства, 2025. URL: <https://www.csi.org.ua>.
29. Шушпанов Д. Г., Твердохліб А. Р. Регіональні виміри соціально-демографічної резильєнтності України: оцінювання та просторові диспропорції. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2025. Вип. 30. С. 147–154. DOI: 10.35774/rarpsu2025.30.147

REFERENCES

1. Adger, W. N. Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*. 2000. Vol. 24 (3). P. 347–364. DOI: 10.1191/030913200701540465.
2. Berkes, F., Ross, H. Community resilience: toward an integrated approach. *Society & Natural Resources*. 2013. Vol. 26 (1). P. 5–20. DOI: 10.1080/08941920.2012.736605.
3. Capdevila, P., Stott, I., Beger, M. et al. Towards a comparative framework of demographic resilience. *Trends in Ecology & Evolution*. 2020. Vol. 35 (9). P. 776–786. DOI: 10.1016/j.tree.2020.05.001.

4. Colantoni, A., Grigoriadis, E., Sateriano, A. et al. Demographic resilience and territorial development. *Sustainability*. 2019. Vol. 11 (22). Article 6309. DOI: 10.3390/su11226309.
5. De Souza, R.-M. Demographic resilience: linking population dynamics, the environment, and security. *Journal of International Affairs*. 2015. Vol. 68 (2). P. 29–46. Retrieved May 23, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/27000973>
6. Gößling-Reisemann, S., Hellige, H. D., Thier, P. The resilience concept: from its historical roots to theoretical framework for critical infrastructure design. Bremen: Universität Bremen. 2018. Retrieved May 23, 2026, from https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/59351/ssoar-2018-golling-reisemann_et_al-The_Resilience_Concept_from_its.pdf
7. Grygorenko, Z., Naydonova, G. The concept of “resilience”: history of formation and approaches to definition. *Public Administration and Law Review*. 2023. No. 2. P. 76–88. DOI: 10.36690/2674-5216-2023-2-76-88.
8. Holling, C. S. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. 1973. Vol. 4. P. 1–23. DOI: 10.1146/annurev.es.04.110173.000245.
9. Keck, M., Sakdapolrak, P. What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*. 2013. Vol. 67 (1). P. 5–19. DOI: 10.3112/erdkunde.2013.01.02.
10. Kwok, A. H., Doyle, E. E. H., Becker, J., Johnston, D., Paton, D. What is social resilience? Perspectives of disaster researchers, emergency management practitioners, and policymakers in New Zealand. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2016. Vol. 19. P. 197–211. DOI: 10.1016/j.ijdr.2016.08.013.
11. Lisnyak, S. Literature review regarding the concept of resilience and its assessment in the context of the economic dimension. *CES Working Papers*. 2015. Vol. 7 (2A). P. 511–518. Retrieved May 23, 2026, from <https://www.econstor.eu>
12. Maddi, S. R. Hardiness: the courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1 (3). P. 160–168. DOI: 10.1080/17439760600619609.
13. Masten, A. S. Ordinary magic: resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56 (3). P. 227–238. DOI: 10.1037/0003-066X.56.3.227.
14. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., Pfefferbaum, R. L. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*. 2008. Vol. 41. P. 127–150. DOI: 10.1007/s10464-007-9156-6.
15. Obrist, B., Pfeiffer, C., Henley, R. Multi-layered social resilience: a new approach in mitigation research. *Progress in Development Studies*. 2010. Vol. 10 (4). P. 283–293. DOI: 10.1177/146499340901000402.
16. Shkuropadska, D., Lebedeva, L., Shtunder, I., Ozhelevskaya, T., Khrustalova, V. The impact of demographic resilience on the economic development of countries (on the example of the Visegrad group countries). *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 1 (54). P. 552–563. DOI: 10.55643/fcaptp.1.54.2024.4279.
17. United Nations Population Fund. Demographic resilience: technical note. UNFPA Latin America and the Caribbean Regional Office. 2024. Retrieved May 23, 2026, from https://lac.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2date26-date6/UNFPA_NotaTecnica_Demographic%20Resilience.pdf
18. Werner, E. E., Smith, R. S. *Overcoming the odds: high risk children from birth to adulthood*. Ithaca: Cornell University Press. 1992. Retrieved May 23, 2026, from <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt207g6gk>
19. Hladun, O. M., Kurylo, I. O., Shushpanov, D. H., Aksonova, S. Yu., Pozniak, O. V. Kontseptualni zasady doslidzhennia demohrafichnoi rezylientnosti ukraïnskoho suspilstva [Conceptual foundations of the study of demographic resilience of Ukrainian society]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. 2024. No. 4 (58). P. 45–64. DOI: 10.15407/dse2024.04.045.
20. Kokun, O. M. Zhyttiistiikist i rezylientnist liudyny v suchasnomu sviti: teoriia, doslidzhennia, praktyka [Hardiness and resilience of a person in the modern world: theory, research, practice]. Kyiv: H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of

Ukraine. 2025. Retrieved May 23, 2026, from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744751/1/Монографія_Кокун.pdf

21. Kotyhorenko, V. O. Sotsialna rezyliientnist: vymir kontseptualizatsii [Social resilience: dimensions of conceptualization]. *Rehionalni studii*. 2025. No. 42. P. 9–18. DOI: 10.32782/2663-6170/2025.42.1.

22. Leshchukh, I. V. Evoliutsiia teoretychnykh pidkhodiv do doslidzhennia sotsialno-ekonomichnoi rezyliientnosti krainy ta rehioniv v umovakh nestabilnosti [Evolution of theoretical approaches to the study of socio-economic resilience of countries and regions under instability]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2024. No. 61. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-61-50.

23. Leshchukh, I. V. Metodychni pidkhody do otsiniuvannia sotsialno-ekonomichnoi rezyliientnosti system [Methodological approaches to assessing socio-economic resilience of systems]. *Biznes Inform*. 2024. No. 8. P. 13–24.

24. Libanova, E. M. Rezyliientnist sotsioekonomichnoi systemy Ukrainy do shokiv, sprychynenykh viinoiu: spetsyfika formuvannia i reahuvannia [Resilience of Ukraine's socio-economic system to war-induced shocks: specifics of formation and response]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. 2024. No. 4 (58). P. 3–23. DOI: 10.15407/dse2024.04.003.

25. Lushyn, P. V., Sukhenko, Ya. V. Systemna rezyliientnist: ekofasylytatyvna perspektyva (na prykladi batkivsko-dytiachykh stosunkiv) [System resilience: eco-facilitative perspective (the case of parent-child relationships)]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity*. 2025. Iss. 31 (60). P. 91–105. DOI: 10.58442/3041-1858-2025-31(60).

26. Nepytyaliuk, A. V. Formuvannia stratehii demohrafichnoi stiikosti Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh peretvoren [Formation of a strategy for demographic sustainability of Ukraine under globalization transformations]. PhD thesis. Vinnytsia: Vasyl Stus Donetsk National University. 2021. 292 p.

27. Semenenko, O., Abramova, M., Tarasov, O. et al. Rezyliientnist i stiikist ekonomiky: kliuchovi teoretyko-praktychni naratyvy ta voienno-ekonomichni uroky [Resilience and sustainability of the economy: key theoretical and practical narratives and military-economic lessons]. *Social Development and Security*. 2025. Vol. 15 (2). P. 314–326. DOI: 10.33445/sds.2025.15.2.24.

28. Tkachuk, A. Stiikist terytorialnykh hromad. Shcho tse take i chomu tse vazhlyvo? Praktychnyi poradnyk [Resilience of territorial communities. What is it and why is it important? Practical guide]. Kyiv: Institute of Civil Society. 2025. Retrieved May 23, 2026, from <https://www.csi.org.ua>

29. Shushpanov, D. H., Tverdokhlib, A. R. Rehionalni vymiry sotsialno-demohrafichnoi rezyliientnosti Ukrainy: otsiniuvannia ta prostorovi dysproportsii [Regional dimensions of socio-demographic resilience in Ukraine: assessment and spatial disparities]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*. 2025. Iss. 30. P. 147–154. DOI: 10.35774/rarpsu2025.30.147.

Статтю отримано: 24 лютого 2026 р.

Рекомендовано до друку: 29 квітня 2026 р.

Опубліковано: 15 червня 2026 року